

Література

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року // База «Законодавство України» на сайті Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2818-17>
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми розвитку системи національних рахунків на період до 2010 року» №475 від 7 квітня 2003 р. // База «Законодавство України» на сайті Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
3. Програма інтеграції України до Європейського Союзу: Схвалено Указом Президента від 14.09.2000 № 1072/2000 // База «Законодавство України» на сайті Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку системи національних рахунків на період до 2010 року» №413-р від 25 липня 2002 р. // База «Законодавство України» на сайті Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
5. European Parliament legislative resolution of 7 June 2011 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on European environmental economic accounts [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0253+0+DOC+XML+V0//EN>
6. Measuring sustainable development and supplementing GDP [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/en/pressroom/content/20110606IPR20814/html/Measuring-sustainable-development-and-supplementing-GDP>

Стаття подана до редакції 19.10.2011

УДК 502:65.0 (075.8)

К. Ф. Коценко, канд. геогр. наук, доц.,
О. К. Аблова, канд. екон. наук,
доц., кафедра регіональної економіки,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ: ВИДИ ТА РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

АНОТАЦІЯ. Розглянуто механізм управління природокористуванням та його основні важелі. Виділено специфіку жорсткого та пом'якшеного управління природокористуванням. Запропоновано спе-

цифіку організації управління природокористуванням через взаємодію підходів, інформації та сценарію.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Механізм та важелі управління природокористуванням, жорстке та пом'якшене управління, позитивний та нормативний підходи, екологічні витрати.

АННОТАЦИЯ. Рассматривается механизм управления природопользованием и его основные рычаги. Выделяется специфика жесткого и смягченного управления природопользованием. Предлагается специфика организации управления природопользованием через взаимодействие подходов, информации и сценария.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Механизм и рычаги управления природопользованием, жесткое и смягчено управления, позитивный и нормативный подходы, экологические затраты.

ABSTRACT. The article considers the mechanism of environmental management, and its main levers. Stands out the specifics of a hard and smooth management of the environment. It is proposed specific organization of environmental management through the interaction approaches, information and scenario.

KEY WORDS. Mechanism and the levers of management of the environment, rigid and mitigated the management, positive and normative approaches, environmental costs.

Механізм управління природокористуванням почав формуватися у промислово-розвинутих країнах у 70-х роках ХХ ст., в Україні — з 1990-х. Його формували, насамперед, ті країни, які на той час зіткнулися з проблемами виникнення регіонів екологічної напруги із значним погіршенням якості води, повітря, ґрантів і продовольства, що супроводжувалося підвищенням захворюваності, скороченням середньої тривалості життя і зменшенням народжуваності, а саме: країни Західної Європи, Північної Америки та Японії. Спроби об'єднати зусилля усіх країн і сформувати механізм управління природокористуванням в планетарному масштабі розпочалося лише в 1992 році на Міжнародній Конференції в Ріо-де-Жанейро.

Управління природокористуванням доцільно розглядати як систему заходів, здійснення яких дозволить внести зміни в природні явища і процеси (посилити або обмежити їх) у бажаному для суспільства напрямі.. Розрізняють управління через організацію економічної діяльності суспільства (економічний механізм розподілу і відтворення природних ресурсів, капіталовкладення в прогресивні технології і техніку, утилізацію викидів і скидів чи їх очищення тощо) і управління безпосередньо об'єктами довкілля (меліорація, створення захисних лісосмуг тощо). До управління

природокористуванням у широкому значенні цього слова слід віднести і процес управління власне природними ресурсами — тобто штучний вплив на джерела природних ресурсів з метою повного використання (для не відновлювальних ресурсів) або дії і заходи, спрямовані на самовідновлення (для відновлювальних ресурсів).

У практиці управління природокористуванням розрізняють: управління *жорстке* та управління *пом'якшене*.

Жорстке управління — це безпосереднє, «командне» управління, технічний і техногенний вплив у природні процеси, зміна природних екосистем шляхом прямого втручання в природний хід потоків речовини, енергії та інформації. (Наприклад, створення штучних водосховищ на рівнинних річках з метою побудови ГЕС, зміна напрямів природної течії річок тощо.) Жорстке управління приносить певний економічний ефект, але лише на короткий проміжок часу. Часто віддалені негативні результати зводять його нанівець і обертаються великими економічними і соціальними збитками. Вони зумовлені порушенням цілісності компонентів екосистем, коли надмірне антропогенне навантаження хоча би на один з компонентів обумовлює зміни властивості екосистеми в цілому.

Пом'якшене управління передбачає головним чином посередній, непрямий вплив у процеси природокористування, як правило, здебільшого за допомогою використання механізмів саморегуляції. На відміну від жорсткого, пом'якшене управління базується на відновленні втраченої продуктивності екосистем або її підвищенні шляхом цілеспрямованих заходів, дозволяє спрямувати природні ланцюгові реакції у сприятливому для суспільства руслі. Прикладом може бути співставлення двох форм заготівлі деревини — суцільна вирубка лісу (жорстке управління) чи вибіркова (пом'якшене управління). Економічно ефективним, тобто рентабельним, вважається суцільна вирубка, коли забирається вся деревина. При вибірковій рубці виникають складнощі технічного порядку, а тому собівартість деревини підвищується. Навіть у тих випадках, коли передбачається відновлення вирубаного лісу через лісонасадження, втрачені властивості лісової екосистеми позначаються на падінні рівнів річок, з одного боку, і паводків, з іншого. Таким чином, низька собівартість деревини за умов жорсткого управління супроводжується ланцюгом збитків, ліквідація яких вимагає набагато більше витрат і в кінцевому результаті знижують ефективність заготівлі лісу.

Слід відзначити, що на довготривалу перспективу доцільним є пом'якшене управління з добре виваженими рішеннями, які враховували б закономірності протікання природних процесів у сучасному та віддаленому в часі періоді. Не врахування змін, які відбуваються в екосистемах, протягом великих проміжків часу після здійснення антропогенного впливу на них, часто стають основою неправильних практичних рішень і виникнення як екологічних, так і економічних проблем. Так, при спорудження першої атомної електростанції (Обнінськ, 1954 р.) передбачалось, що протягом 30 років, коли вона сама стане радіоактивною, наука знайде вирішення проблеми її демонтажу і поховання. Однак, ця проблема не вирішена до цього часу.

Власне організація управління природокористуванням реалізується взаємодією трьох компонентів: *підходів, інформації та сценарію* або програми.

Підходи. В процесі управління важливими є економічні підходи до аналізу взаємозв'язків між економікою та довкіллям. Виділяють *позитивний та нормативний* (К.В. Папенів, 2009) підходи. *Позитивний* відрізняється моделюванням розвитку економічної системи в поточному та в перспективному періоді. Цей підхід корисний при аналізі антропогенного впливу на елементи довкілля. Для виявлення протиріч всередині позитивної економіки використовують якісний аналіз. *Нормативний* підхід дає можливість проаналізувати конкретну ситуацію, яка склалася в регіоні і для її аналізу використовують кількісний аналіз процесів. Саме нормативний підхід дає можливість виявити оптимальність економічних процесів та кількісний оптимальний рівень антропогенного впливу на довкілля. Він базується на максимізації цінностей довкілля шляхом вибору оптимуму між збереженням та використанням елементів довкілля. Для вибору оптимального рішення необхідне врахування негативних наслідків вилучення ресурсів чи розміщення відходів в середовищі. Проте, при розрахунках ефективності прийнятих рішень слід розрізняти статичну та динамічну ефективність. Статична ефективність визначається у фіксованому конкретному періоді розвитку, а динамічна — враховує фактор часу, фактор, який міняє реальну, істинну оцінку розподілу ресурсів, їх вичерпність та кон'юнктуру на ринку. Врахування фактору часу необхідне і при використанні природних ресурсів, і при стійкому забрудненні. Критеріями динамічної ефективності можуть бути: 1) величина чистого прибутку; 2) витрати на його отримання; 3) врахування впливу на них факторів часу. Саме врахування фактору часу покладено в основу стійкого

розвитку, який передбачає, що як мінімум майбутні покоління повинні жити не гірше, ніж нинішнє.

Концепція *стійкого розвитку* визначає рамки інтеграції політики у сфері довкілля та стратегії у сфері розвитку, до того така інтеграція довкілля і розвитку необхідна для всіх країн, незалежно від рівня економічного розвитку. Здійснення стійкого розвитку вимагає змін у внутрішній і міжнародній політиці кожної країни. Економічний розвиток завжди супроводжує ризик екологічних збитків, оскільки він так чи інакше пов'язаний з експлуатацією природних ресурсів. Економічні показники, за якими розцінюється рівень економічного розвитку недосконалі, бо вони не враховують обсягу збитків, які завдаються довкіллю виробничою діяльністю людини. Головний показник економіки — це Валовий національний продукт, який визначається як сукупність товарів та послуг, що виробляє суспільство за рік, не враховує виснаження природних ресурсів. Наприклад, при розрахунках ВВП Німеччини чи США не враховуються можливі наслідки, виражені у відповідних вартісних показниках, вирубка лісів Амазонії, де діють компанії цих країн.

Недооцінка збитків, завданих довкіллю, часто створює ілюзію процвітання промислово розвинутих країн і кризові явища в розвитку їх економік на початку ХХІ ст. є прямим доказом того, що тривалий час їх традиційна система розрахунків приховувала спад. Тому останнім часом при аналізі розвитку використовують індекс Далі—Кобба або індекс стійкого економічного добробуту — ICED. При його розрахунках робляться поправки на витрати екологічного характеру, пов'язані з нераціональним природокористуванням. Прикладом може служити відомий випадок, коли мільярди доларів, вкладені у ліквідацію нафтових плям, поліпшили стан економіки США (за рахунок створення нових робочих місць) і підвищили ВВП, бо методика його розрахунку не відокремлює витрат та прибутків. При використанні індексу стабільного добробуту ICED — виявилось, що, в той час, коли ВВП зростав, ICED залишався майже незмінним. Урахування збитків від кислотних дощів, втрат від забруднення фермерських господарств значно знижує обсяг ВВП.

У складі витрат на отримання чистого прибутку є також екологічні витрати. В економічній науці існує поняття суспільних витрат, пов'язаних з проблемами довкілля, куди входять і витрати на додаткову компенсацію негативних наслідків забруднення довкілля. І витрати на відвернення і боротьбу із його забрудненням.

К. Г. Гофман та інші виділяють три основні групи витрат, обумовлених забрудненням довкілля:

— витрати на боротьбу із забрудненням (будівництво та експлуатація різних очисних і переробних пристроїв), впровадження безвідходних технологій, ресурсо- та енергозбереження тощо;

— витрати на компенсацію негативних наслідків забруднення довкілля;

— витрати на компенсацію втрат сировини, оскільки через недосконалі процеси частина його надходить у довкілля.

Одним із складних наукових завдань є розрахунок і зіставлення загальної суми витрат на раціональне використання природних ресурсів та охорону довкілля.

Проблема правильної оцінки і загального обсягу і структури витрат продовжує залишатися дискусійною і належить до пріоритетних завдань екологічної політики, оскільки це вкрай необхідно при прийнятті управлінських рішень.

М. Н. Лук'янчик, І. М. Потравний до екологічних витрат відносять:

— поточні витрати підприємств, організацій і закладів на охорону довкілля;

— витрати на капітальний ремонт основних фондів природоохоронного значення;

— капітальні вкладення на охорону довкілля;

— утримання заповідників та інших територій, які особливо оберігаються державою;

— витрати на наукові дослідження в галузі охорони довкілля; витрати на утримання і діяльність державних органів у сфері довкілля, в тому числі оплата праці управлінських і контролюючих органів охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів;

— витрати на екологічну освіту;

— витрати різних суспільних і комерційних організацій екологічної спрямованості.

Інформація. Ефективність прийняття управлінських рішень значною мірою залежить від необхідної насущної інформації, до якої висувається низка вимог: об'єктивність, повнота обсягу, доступність, актуальність, вчасність, стійкість, точність, вірогідність тощо. Інформаційну ситуацію визначає державна статистична звітність та сателітна — додаткова до державної статистики інформація.

Сценарій або програма повинен відповідати на два основні питання: яким шляхом може реалізуватися та чи інша теоретично

припустима ситуація і які є варіанти на кожному етапі розвитку подій, щоб досягти, утримати або уникнути того чи іншого розвитку подій.

Головними завданнями сценарію для управління природоко-ристуванням повинні стати:

— аналіз економічної та екологічної ситуації, яка склалася в регіоні чи країні в цілому на час розробки стратегії розвитку;

— синтез різних тенденцій можливого розвитку регіону (еко-номічних, екологічних, соціодемографічних тощо) в єдину систе-му факторів, що зумовлюють зміни в ситуації;

— побудова моделей розвитку на перспективу з урахуванням різних варіантів управлінських рішень, але при дотриманні прин-ципів стійкого розвитку. При цьому в процесі моделювання по-винні враховуватись особливості розвитку на найближчі 1—5 ро-ків, а також на 15—20 років;

— розробка конкретних заходів для поліпшення економічної та екологічної ситуації з урахуванням витрат на запобігання не-гативних наслідків і витрат на вирішення проблем розвитку регі-ону.

При розробці такого сценарію управління обов'язковим є до-тримання певних принципів його розробки, а саме:

— наукової обґрунтованості, котра передбачає узгодження сценарію розвитку з минулим рівнем та особливостями розвитку регіону;

— ієрархічності, під чим розуміється побудова цілісної струк-тури сценарію за умови існування локальних сценаріїв компонен-тів системи з різними напрямками розвитку (технологічні системи, екосистема, демографічна система) в єдиний сценарій системи в цілому;

— системності, відповідно до якої будь який регіон, для якого розробляється управлінський сценарій, розглядається як частина цілого — країни, континенту і, навіть, світової економічної сис-теми, враховуючи глобальний характер не тільки екологічних, але й економічних явищ.

Література

1. Екологія: Підручник // С. І. Дорогунцов, К. Ф. Коценко, М. А. Хвесик та ін. — К.: КНЕУ, 2005. — 371 с.

2. *Дорогунцов С. І., Ральчук О. М.* Управління техногенно-екологічною безпекою у парадигмі сталого розвитку. — К.: Наукова думка, 2001. — 172 с.

3. Лукьянчиков Н. Н., Потравный И. М. Экономика и организация природопользования. — М.: Тройка, 2000. — 454 с.

4. Папенов К. В. Экономика природопользования: Учебное пособие. — М.: МАКС Пресс. 2009. — 596 с.

Стаття подана до редакції 24.10.2011

УДК: [330.101:504.3]:502.171:620.9

Т. Д. Маркова, аспір.,
Одеська національна академія харчових технологій

ШЛЯХИ ЗМЕНШЕННЯ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОЇ НАПРУГИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ КІОТСЬКОГО ПРОТОКОЛУ

АНОТАЦІЯ. Розглянуто екологічні проблем, що виникли в результаті економіко-енергетичної напруги в Україні. Проведено оцінку перспектив розвитку енергозберігаючих технологій, зокрема теплових насосів, та стану впровадження спільних проектів у рамках Протоколу Кіото. Запропоновано шляхи забезпечення подолання економіко-екологічних та енергетичних проблем.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: протокол Кіото, енергозберігаючі технології, екологічна безпека, теплонасосна установка.

АННОТАЦИЯ. Рассмотрены экологические проблем, которые возникли в результате экономико-энергетического напряжения в Украине. Проведена оценка перспектив развития энергосберегающих технологий, в частности тепловых насосов, и состояния внедрения совместных проектов в рамках Протокола Киото. Предложены пути обеспечения преодоления экономико-экологических и энергетических проблем.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: протокол Киото, энергосберегающие технологии, экологическая безопасность, теплонаносная установка.

ANNOTATION. The article is concerned the ecological problems that arose up as a result economical power tension in Ukraine. Conducted estimation of perspectives of energy keepings technologies, in particular heat pumps, and state of introduction of general projects within the framework of Protocol of Kioto. The ways of providing of overcoming are offered economical, ecological and power problems.

KEY WORDS: protocol of Kioto, energy-supply technology, environmental safety, heat pump plant.

Одним з найголовніших завдань країни є забезпечення надійного, якісного та економічно обґрунтованого теплопостання, яке має велике соціальне значення. Саме проблема енергозабезпе-